

layış ve üslûbu yansıtmaktadır. Değişen mimari duruma karşılık mozaik çinili mihrap ve vakfiyedeki ifadeler, İplikçi Camii'nin Konya'daki Selçuklu dinî mimarisinin erken tarihli örneklerinden biri olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 142; E. Diez v.dğr., *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul 1950, s. 130-133; Mehmet Önder, *Tarihî-Turistik Konya Rehberi*, Konya 1956, s. 35-36; a.mlf., *Konya Camileri*, Konya 1960, s. 11-13; a.mlf., *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 105-108; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 404-415, 819-841; Konya 1967 İl Yıllığı, Ankara 1967, s. 144; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, s. 106; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, İstanbul 1972, II, 104-107; A. Bichet, *Les monuments de la principauté de Karaman en Turquie*, Paris 1987, s. 42, lv. 35-36; Halûk Karamağaralı, "The Original Form of İplikçi Mosque in Konya and its Place in the Turkish Architecture", *The 8th International Congress of Turkish Art, Papers Summaries*, Kahire 1987, s. 26; Kerim Türkmen, *Karamanoğulları Devri Kitabeleri* (doktora tezi, 1989), Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak., s. 114-115; Yusuf Küçükdağ - Caner Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1994, s. 244-245; Osman Nuri Dülgerler, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi* (doktora tezi, 1995), İstanbul Teknik Üniversitesi, s. 96-99; Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun - Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *TTK Belleten*, XI/42 (1947), s. 197-235.

SELÇUK MÜLAYİM

İPŞİR MUSTAFA PAŞA

(ö. 1065/1655)

Osmanlı sadrazamı.

Abaza asıllı olup dayısı Âsi Abaza Paşa'nın yanında yetiştiği söylenebilir. Nitekim II. Osman'ın kanını dava ederek Erzurum'da ayaklanan Abaza Paşa'nın maiyetinde İpşir Mustafa da vardı. Onun 1629 yılında Bosna valiliğine getirilmesi üzerine İpşir Mustafa da Bosna'ya gitti. Abaza'nın buradan azlinden sonra yine onun maiyetinde Budin, Silistre, Özi ve Hotin yöresinde, Kamanıçe ve Turla nehri boylarında bulundu. 1043 Rebülevvelinden (Eylül 1633) itibaren Lehistan'a yapılan akınlara katıldı. Abaza Paşa'nın katlinin (1044/1634) ardından Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya intisap etti ve onun vasisiyle saraya girdi. IV. Murad'ın Revan Seferi'nde mirâhur olarak bulundu. Bağdat Seferi'nden döndükten sonra büyük mirâhurluğa yükseldi (1049/1639). Nisan 1639'da vezâretle Budin valiliğine tayin edildi. Arkasından Silistre, Maraş, Musul, Van, Karaman, Tımışvar beylerbeyilikleri-

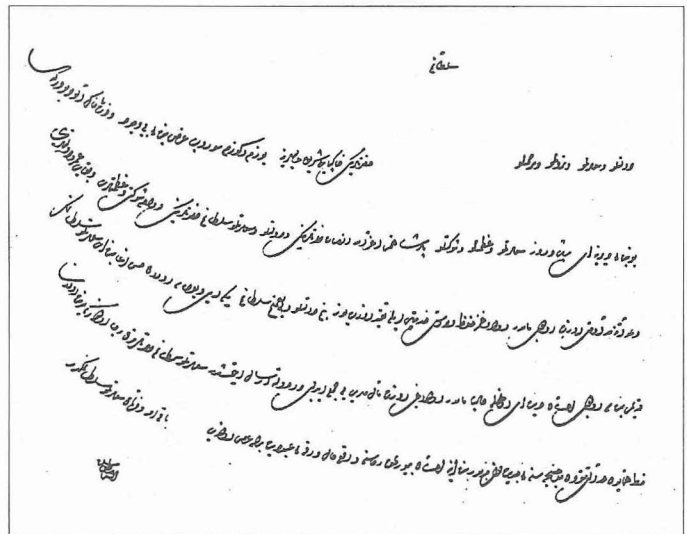
ne getirildi. 1647'de Sivas Valisi Varvar Ali Paşa'nın ve Hamîd-ili dolaylarında eşkıyalığa başlayan Haydaroğlu Mehmed'in üzerine sevk edilen kuvvetlerin başına Sivas valisi olarak serasker tayin edildi. Önce Haydaroğlu taraftarlarını dağıtan Mustafa Paşa, daha sonra Varvar Ali Paşa üzerine yürüyerek 26 Rebüülâhîr 1058 (20 Mayıs 1648) onu öldürttü ve başını İstanbul'a gönderdi. Bu arada Ali Paşa tarafından hapsedilen Karaman Beylerbeyi Köprülü Mehmed Paşa ve bazı vezirler hapisten kurtuldu. Ertesi yıl Gürcü Nebî isyanını bastırmak ve Nogay Paşa oğlu Aslan Paşa'yı ortadan kaldırmakla görevlendirildi. Aynı yılın sonlarında Şam eyaletine gönderildi. Burada Sayda ve Beyrut mukâtası meselesinden dolayı Dürzî reisleri arasında çıkan anlaşmazlıkların haline çalıştı. Ancak Şam halkının destek vermemesi yüzünden Dürzî şeyhlerine yenildi ve yaralandı.

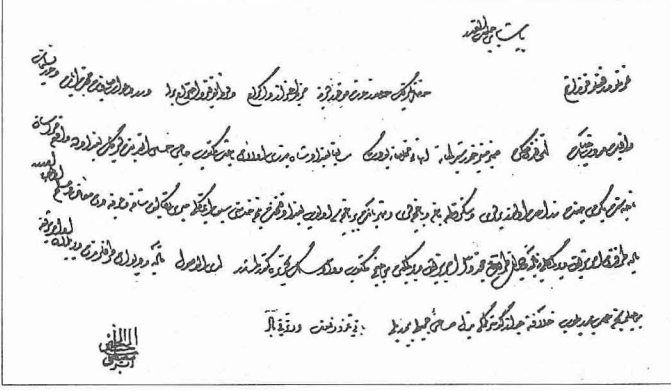
1650 yılı sonlarında Halep valiliğine getirilen İpşir Mustafa Paşa çok geçmeden tekrar Sivas valiliğine tayin edildi. Âsi Abaza Hasan'ı yakalamakla görevlendirilirse de onunla ırkî yakınlığı düşünülerek bu görevden alındı ve Bağdat'a gönderilmek istendi. Bu sırada Katırcıoğlu Mehmed Paşa'nın Abaza Hasan üzerine serdar yapılmasına kızan İpşir Paşa, Abaza Hasan tarafına geçerek Âsi oldu. Onunla birlikte Ankara ve Eskişehir'e girdi, her iki yerin ileri gelenlerini öldürttü, etrafa mütevellimler, hatta tuğralı emirler gönderdi. Anadolu'da kendisine karşı koyacak güç bulunmadığı için herkes emirlerine itaat etmek zorunda kalıyordu. Nihayet İpşir Paşa'ya Halep valiliği, Abaza Hasan'a da Türkmen ağalığı verilerek mesele halledildi. Halep'te büyük bir törenle karşıla-

nan İpşir Mustafa Paşa birbirine düşman olan yeniçeri ve sipahi taifesini barıştırdı. Bu arada bir nizamnâme hazırlattı. Buna göre hiçbir makam ehil olmayana verilmeyecek, rüşvet ve câize kaldırılacak, beylerbeyi, bey ve kadılar üç yıl hizmetten önce azledilmeyecek, sikke tashihiyle din ve devlet işleri şer' ve kanuna uygun olarak icra edilecekti. Yapılan toplantıda yeniçerilerle sipahilere nizamnâme şartlarına uyacaklarına dair yemin ettirildi. Daha sonra Bağdat, Diyarbakir, Erzurum, Sivas, Karaman ve Anadolu'daki diğer beylerbeyilere mektuplar gönderilerek "islâh-ı âlem" için 1652 baharında Maraş çayında toplanmaları çağrısında bulunuldu.

Fakat İpşir Mustafa Paşa, kısa süre sonra Halep'te keyfî şekilde hareket etmeye ve maiyeti halka zarar vermeye başladı. Tarhuncu Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı zamanında kendisine kapı halkının bir kısmını dağıtması bildirildiyse de evvelce Âsi Abaza Hasan ile birlikte hareket etmiş olduğundan öldürüleceği korkusuyla buna yanaşmadı. Ayrıca yanındaki idama mahkûm kişiler onu sürekli İstanbul'daki devlet erkânı aleyhine kışkırtıyorlardı. Bu sebeple yakın dostu Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'nın İstanbul'a davetini ve padişaha bağlılığını bildirmesi isteğini reddetmişti. Ancak bir süre sonra Derviş Paşa'nın felç olması üzerine sadâret mührü İpşir Mustafa Paşa'ya gönderildi (16 Zilhicce 1064 / 28 Ekim 1654). Bu göreve getirilmesinde Ayşe Sultan'ın başağası Mercan Ağa ile Dârüssaâde Ağası Bayram Ağa'nın ve Şeyhülislâm Ebûsâid Mehmed Efendi'nin büyük rolü olmuştu. Böylece çıkması muhtemel büyük bir Celâfî gailesinin önlenmesi arzu edilmisti.

İpşir Mustafa
Paşa'nın,
Yeni İl Voyvodası
Hasan Ağa'nın
yeniden
bu göreve tayini
hakkındaki arzı
(TSMA,
nr. E 4947)

İpsir Mustafa
Paşa'nın,
bir mektubu
(Aktepe, TD,
24 [1970], lv. VI)

İpsir Mustafa Paşa sadâret mührünü aldıktan sonra etrafına karşı daha da sertleşti; vezîriâzamlığın kendisine verilmesini yakalanması için bir tuzak zannederek Halep, Şam ve Anadolu'daki karışıklıkları düzeltme bahanesiyle İstanbul'a gitmeyeceğini bildirdi. Onun tutumu, merkezde kendisinin bu makama getirilmesinde ön ayak olanları endişeye sürüküyor, onlardan devamlı davet mektupları geliyordu. Nihayet Türkmen Ağası Abaza Hasan ile birlikte 1654 Aralık başlarında Halep'ten ayrıldı. Yol boyunca Anadolu vilâyetlerinin defterdarlarına haberler göndererek daha önce satılmış olmasına rağmen bütün Anadolu mukâataalarının tekrar kendi adamlarına satıldığını bildirdi. Antalya, Adana, Karaman ve Konya güzergâhını takip eden İpsir Paşa, buralarda hakkında şikâyet bulunan vezirleri cezalandırdı, halkın beğenmediği kadınları ise yanında bulunan mâzul kadırlarla değiştirdi. İstanbul'a yaklaştıkça ondan çekinenler ve menfaatlerine zarar geleceğini düşünenler sadâretten azli yolunda çaba sarfettiler de Kaptanıderyâ Kara Murad Paşa'nın müdahalesiyle yerinde bırakıldı.

İstanbul'da kendisine taraftar olanlarla muhalifleri arasında şiddetli mücadeleler olduğunu bilen İpsir Paşa daha ileri gitmeyerek İzmit'te kaldı. Sonunda güvendiği kişilerden Reyhan Ağa'nın kendisini ikna etmesi üzerine hayatı hususunda garanti aldı ve Üsküdar'a gelerek nikâhlısı Ayşe Sultan'ın buradaki sarayına yerleşti (18 Rebîulâhîr 1065 / 25 Şubat 1655). Ardından İstanbul'a geçip resmen görevine başlayan Mustafa Paşa önce azil, nasp ve müsâdere işleriyle meşgul oldu. Zamanla sertleşen İpsir Paşa, muhaliflerini katl veya sürgün yoluyla bertaraf etmeye başladı. Bu arada İstanbul'a beraberinde getirdiği sarıca ve sekban zümresinden ve taşrada bazı yerlere tayin ettiği adamlarından süre-

li şikâyet ediliyordu. Nihayet İpsir Mustafa Paşa'nın, önceleri kendisine taraftar iken sadrazamlığından sonra umduklarını bulamayan sipahilerle arası açıldı. Sipahiler İpsir Paşa'yı padişaha ve şeyhülislâma şikâyet ettirirse de bir sonuç elde edemediler. Bunun üzerine yeniçerilerle birleşmeye karar verdiler. Diğer taraftan İpsir Paşa'nın, kendisine rakip gördüğü tek seveni Kaptanıderyâ Kara Murad Paşa'ya cephe alması onunla da arasının açılmasına sebep oldu. İcraatında çok sert ve kırıcı oluşu yüzünden Abaza Hasan ve Kürt Mehmed gibi yakınlarının da kendisinden yüz çevirmesi üzerine yalnız kaldı. Sonunda Kürt Mehmed Ağa, sipahi zümresiyle anlaşarak Murad Paşa'yı sadârete getirmeye karar verdi. Yeniçeri ve sipahi ileri gelenleri birleştiler. 8 Mayıs 1655'te Murad Paşa ve Kürt Mehmed'in tahririyle harekete geçen âsiler, IV. Mehmed'e haber gönderecek İpsir Paşa ile kethüdâsının ve şeyhülislâmın kendilerine teslimini istediler. Ardından sadâret sarayına yürüdüler. İpsir Paşa Topkapı Sarayı'na sığındı. Bu arada kendi sarayındaki bütün eşyası yağmalandı. Aynı şekilde ertesi gün Ebûsâid Mehmed Efendi'nin konağı talan edildi. Sarayda yapılan toplantıda devlet ricâlinin hiç kimsenin vezîriâzam lehinde bir şey söylememesi üzerine Mustafa Paşa mührü çıkarıp padişaha teslim etti. Yerine Murad Paşa getirildi. Bir süre mahpus tutulan İpsir Mustafa Paşa âsilerin dağılması üzerine idam edildi (5 Receb 1065 / 11 Mayıs 1655). Cesedi Çarşıkapı'daki Kemankeş Kara Mustafa Paşa Türbesi dışında defnedildi. Günümüzde burası istimlak edilerek yol yapılmıştır.

Devrin kaynaklarında saf, ümmî, leventmeşrep, az konuşan, tasavvufa meyilli, cimri, zalim, cirit ve mızrak kullanmada usta bir kişi olarak belirtilen, vezîriâzam olduktan dört ay sonra İstanbul'a gelen ve burada ancak iki ay on altı gün

görev yapabilen İpsir Mustafa Paşa'nın Halep'te Zimmiler mahallesinde camisi, hanı ve dükkânları bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tsma, nr. E. 3375, 4486, 4489, 4947^{a-b}, 7662, 12199^{a-b}; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 35, 323-326; Mehmed Halife, *Târîh-i Gilmânî*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1306, vr. 27^a-28^b; Vecihî, *Târîh*, İÜ Ktp., TY, nr. 2543, vr. 43^b, 46^a, 51^a vd.; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 279-282; III, 117, 267, 280-281, 492-495; IV, 297-298; Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'nâme*, TTK Ktp., nr. 44, s. 34, 40, 64, 73-79; Naîmâ, *Târîh*, II, 300, 443; III, 187 vd.; IV, 4, 70, 107, 221, 239-241, 267-270, 370, 411; V, 3-4, 39 vd., 88-92, 105, 157 vd., 188 vd., 309-312, 432 vd.; VI, 4 vd.; Silâhdar, *Târîh*, I, 4-11; Mustafa, *Risâle-i Kürd Hatib*, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1400, vr. 5^a vd.; *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 101; *Târîh-i Nihâdî*, TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 219, vr. 161^a, 164^a, 167^b; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmî*, I, 182, 275; M. J. M. Jouannin - M. J. von Gaver, *Turquie*, Paris 1840, s. 260; Hammer (Atâ Bey), X, 92 vd.; Atâ Bey, *Târîh*, İstanbul 1292, II, 65 vd.; Mehmed Şem'i, *İlavell Esmârü't-tevârih*, İstanbul 1295, s. 183; *Sicill-i Osmânî*, I, 166; Eremya Çelebi Kömürçyan, *Ruznâme*, Kudüs 1939, s. 58, 61-64, 70-73; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihî*, III/1, s. 229-230, 272 vd., 310 vd., 386; III/2, s. 408-410; Danişmend, *Kronoloji*, III, 419-420, 511; Jean-Claude David, *Le Waqf D'Ipsir Pâşa a Alep*, Damas 1982; M. Münir Aktepe, "İpsir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler", TD, sy. 24 (1970), s. 45 vd.; a.mlf., "İpsir Mustafa Paşa", EP (İng.), III, 1248.

M. MÜNİR AKTEPE

İ'RÂBÜ'L-KUR'ÂN

(إعراب القرآن)

Kur'an âyetlerini
cümle yapısı yönünden
inceleyen ilim dalı
ve bu alanda yazılan eserlerin
ortak adı.

Sözlükte "bir şeyin aslını ve hakikatini ortaya çıkarmak, açıklamak" anlamına gelen i'râb kelimesi terim olarak "Arap dilinin söz dizimini (nahiv / sentaks) incelemek" demektir. Kur'an ilimleri arasında yer alan i'râbü'l-Kur'ân'da da âyetler cümle ve terkîp yapısı açısından ele alınır. Hz. Peygamber'in, "Kur'an'ı i'rab ediniz, onun garîb lafızlarını araştırınız" (Hâkim, II, 439) meâlindeki hadisiyle Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Abdullah b. Ömer gibi sahâbîlerin Kur'an'ın i'rab edilerek okunmasının daha sevap olduğunu belirten ifadelerinde (İbn Atiyye el-Endelüsî, I, 40; Kurtubî, I, 23) geçen i'rab kelimesi sözlük anlamındadır ve "Kur'an'ı kelime kelime açıklayıp anlayarak, bilinmeyen kelimelerin mânasını araştırıp öğrenerek okumak" demektir (Süyûtî, II, 1194). İ'rab kelime-